

پژوهش‌ها معمار اسلام ۱۷

شماره شنبه: ۹۸۰ X - ۲۳۸۲

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال پنجم - شماره چهارم - زمستان ۱۳۹۶

مراتب زیبایی، تصدیق و تحسین زیبایی برگرفته از مفهوم حسن در قرآن
فرهنگ مظفر / احمد امین پور / احمد رضا اخوت / عاطفه پورصالحی

امکان‌سنجی روش‌های صنعتی‌سازی ساختمان در تولید مسکن اسلامی
مازیار اصفی / پریسا هاشم‌پور / مظفر مهاجری

خوانش هنر تیموری بر مبنای اندیشه‌های سهروردی - مطالعه‌ای بر نقش‌مایه‌های
هندسی مسجد گوهرشاد
رویا روزبهانی / اصغر فهیمی‌فر

مؤلفه‌های طراحی بومی محیط به‌منظور تأمین سلامت انسان بر مبنای طب سنتی و
اسلامی
مهدی حمزه‌نژاد / زهرا ثروتی

مقایسه تطبیقی میدان نقش جهان اصفهان و امام حسین «ع» تهران بر اساس روابط
پایداری اخلاق مدار
بشری عباسی / محمد رضا بمانیان



مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: دکتر محسن فیضی

مدیر داخلی: دکتر فاطمه مهدیزاده سراج

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: امیرحسین یوسفی - زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: محمد رضا عطایی همدانی

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی : دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری : دانشیار دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر : استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد : استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان : استاد دانشگاه تهران

دکتر حمید ماجدی : استاد واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معماریان : استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

مهندس عبدالحمید نقره کار: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد نقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران : دانشیار وزارت علوم تحقیقات ، فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

دکتر مهدی حمزه نژاد (استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران)

دکتر نرگس دهقان (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد)

دکتر محسن دهقانی تفتی (دانشجوی دکتری، دانشگاه علم و صنعت ایران)

دکتر محمدمنان رئیسی (استادیار دانشگاه قم)

دکتر امین عبدمجیری (دکتری معماری دانشگاه علم و صنعت)

دکتر مسعود ناری قمی (استادیار دانشگاه کاشان)

دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)

دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

مهندس عبدالحمید نقره کار (دانشیار دانشگاه علم و صنعت)

دکتر بهزاد وثیق (استادیار دانشگاه صنعتی جندی شاپور)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات

وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۳/۱۸/۱۳۷۲۰۶ مورخ

۹۳/۷/۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

الات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / **تلفن مستقیم:** ۷۷۴۹۱۲۴۳ - ۰۲۱

نشانی، ایدانامه: jria@iust.ac.ir / نشانی، وب: http://iust.ac.ir/jria


مراتب زیبایی، تصدیق و تحسین زیبایی برگرفته از مفهوم حسن در قرآن*
فرهنگ مظفر**

دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران

احمد امین پور***

استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان

احمد رضا اخوت****

مربی، دانشکده علوم پایه، دانشگاه تهران

عاطفه پور صالحی*****

دانشجوی دکتری رشته پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان. (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳/۰۴/۹۵ تاریخ پذیرش نهایی: ۰۳/۰۵/۹۶

چکیده:

وقتی سخن از زیبایی در فضای اسلام و قرآن مطرح می‌شود؛ اولین قدم برای ایجاد ادراک و تبیین معیار برای زیبایی، شاید دستیابی به نظامی منطقی و مشخص از تعریف مفهوم زیبایی در این فضا است. با مراجعه به متون مکتوبی که در این عرصه توسط اندیشمندان و نظریه پردازان ارائه شده، تعاریفی از زیبایی به دست می‌آید که خواننده را دچار سردرگمی می‌کند. چراکه گاهی آن قدر مقام زیبایی بلندمرتبه تعریف شده که در کنار نام پروردگار جای می‌گیرد و در جای دیگر زیبایی در تناسب اجزای یک شیء معرفی شده و یا آن را وابسته به ادراک بشری دانسته‌اند که به شکل محسوس یا معقول می‌تواند ادراک شود. این تشتت سطوح تعاریف زیبایی تا جایی است که در نهایت خواننده نمی‌داند در کجا به جستجوی زیبایی بپردازد و لذا معیاری مشخص برای سنجش زیبایی نیز به دست نمی‌آید.

با مطالعه آیاتی که مشتمل بر واژه حسن و مشتقات آن هستند نیز این گونه دریافت می‌شود که در آیات قرآن نیز زیبایی و حسن در سطوح بسیار متفاوتی بیان شده است. لذا مسئله اصلی این مقاله تشتت سطوح تعاریف زیبایی در فضای اسلامی و عدم وجود نظامی مشخص در این عرصه و نیز مبهم بودن ارتباط زیبایی و تحسین با هنر در این دیدگاه می‌باشد. هدف این مقاله دستیابی به نظامی مشخص برای نظم دادن به تعاریف زیبایی است که بر اساس آن بتوان معیار و سنجش و ارتباط مناسبی برای زیبایی و تحسین آن به دست آورد.

روش‌شناسی: برای این منظور از روش احصای آیات مشتمل بر حسن و مشتقات آن با در نظر گرفتن معنی واژگان در آیه به روش استقرایی تام استفاده شده است و سپس از روش تحلیل و دسته‌بندی آیات بر اساس موضوعات به دست آمده برای دستیابی به مراتب زیبایی استفاده شده و در نهایت با تطبیق معنایی این مراتب با تعاریف موجود در زمینه زیبایی، تعاریف در این مراتب دسته‌بندی شده و سپس مراتب تصدیق و تحسین زیبایی تبیین گشته است.

یافته‌های پژوهش: با تأملی در آیات قرآن به نظر می‌رسد مراتبی پنج‌گانه برای حسن وجود دارد. بر مبنای این مراتب مفهوم زیبایی نیز دارای مراتب است که می‌توان بر مبنای آن تعاریفی که از زیبایی توسط کارشناسان این عرصه ارائه شده است را در این پنج مرتبه، دسته‌بندی کرد. به این معنا که هر جا سخن از زیبایی می‌شود؛ می‌توان سطح و مرتبه زیبایی مورد نظر را تعیین کرده و آن را ارزیابی نمود. همچنین می‌توان مراتبی از تصدیق و تحسین زیبایی را بر مبنای مراتب زیبایی بیان کرد.

واژه های کلیدی: حسن، زیبایی، مراتب زیبایی، تحسین زیبایی.

*این مقاله برگرفته از رساله دکتری در رشته پژوهش هنر با عنوان «تبیین مدل‌های تحسین زیبایی و القای آن به مخاطب با بهره‌گیری از مفهوم حمد در قرآن» ارائه شده در دانشگاه هنر اصفهان می‌باشد.

مقدمه

در مورد زیبایی در دیدگاه‌های اسلامی مطالب بسیاری بیان شده است. همچنین تعاریف بسیاری از زیبایی در مباحث زیبایی‌شناسی ارائه شده است که هر کدام به سطحی از هستی‌شناسی پرداخته است، به طوری که این تعاریف انسجام و یا حتی در بعضی موارد ارتباطی باهم ندارند. این مقاله با سطوحی که از زیبایی ارائه می‌دهد؛ ارتباط معناداری بین تعاریف ارائه شده برقرار می‌کند به گونه‌ای که هر جا سخن از زیبایی بیان شود؛ می‌توان سطح زیبایی مورد نظر گوینده را مشخص کرد به گونه‌ای که با توجه به آن سطح، تعاریف، قابلیت ارزیابی خواهند داشت.

بیان سطوحی متقن برای زیبایی و اثبات این فرضیه با استدلال استقرایی تام از آیات قرآن و تناظر این سطوح با تعاریف زیبایی برای اولین بار است که مطرح می‌شود. چراکه این سطوح با احصای تمام آیات مشتمل بر واژگان حسن و مشتقات آن در قرآن تبیین شده است؛ به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد که هیچ آیه‌ای از حسن وجود ندارد مگر اینکه در یکی از این دسته‌ها جای می‌گیرد و از طرفی همه‌ی دسته‌ها دارای آیاتی ذیل خودشان هستند.^۱

برای دستیابی دقیق به مفهوم واژه‌ی حسن در قرآن و روایات، باید بررسی شود که در چه آیاتی از قرآن، از این واژه استفاده شده است. با دقت در آیاتی از قرآن - که به گونه‌ای به حسن اشاره کرده است - مشاهده می‌شود که موارد استعمال حسن در قرآن، در سطوح بسیار متفاوتی بیان شده است. در جایی از قرآن، حسن به عنوان صفتی برای اسمای الهی آمده که ماهیت وجودی دارد و در جای دیگر برای عمل انسان بیان شده است. به نظر می‌رسد که این موضوع بیان‌گر سطوح مختلفی از حسن است. با استفاده از این دریافت، شاید بتوان تعبیر موجود از حسن را در هر سطح از بروزات حسن، دسته‌بندی کرد. لذا؛ به نظر می‌رسد که حسن دارای بروزات و تجلی‌هایی در سطوح مختلف است. از این‌رو، تعاریفی که برای زیبایی ارائه می‌شود؛ با توجه به سطوح بروز حسن، می‌توانند دسته‌بندی شوند. همچنین این نکته قابل تأمل است که آثار هنری باید به گونه‌ای بر مخاطب عرضه شود که مخاطبی - با فطرت

سالم - بعد از مواجه شدن با اثر هنری، زیبایی متجلی شده در اثر را تشخیص داده و آن زیبایی را تحسین کند. شاید در این راه لازم باشد که خود هنرمند بر مبنای ابراز تحسین سطوح مختلفی از زیبایی، اثرآفرینی داشته باشد. تحسین کردن زیبایی، فرآیندی مهم و قابل بررسی در مباحث زیبایی‌شناسی اسلامی قرآنی است. برای تحسین زیبایی لازم است ابتدا زیبایی شناخته شود و سپس آن را مورد تحسین و ستایش قرار داده شود. تحسین کردن زیبایی باعث جلب توجه افراد به امر زیبا است؛ در نتیجه، نکته‌ی مهم، تشخیص زیبایی حقیقی و حسن هر چیز می‌شود که اگر محقق شود؛ تحسین کردن حسن سبب توجه بیشتر به حسن و دیده شدن آن می‌شود که این خود زمینه‌ایست برای القای حسن‌بینی و حسن‌شناسی افراد که موجب رشد و ترویج حسن‌گرایی و حسن‌طلبی در جامعه می‌شود. از آنجایی که تحسین زیبایی، راهی است برای سيطرة بر توجه افراد، لذا کاربرد بسیاری در طراحی نظام تعلیم و تربیت و رشد افراد جامعه دارد. آموزش تحسین زیبایی آثار بسیاری در پی دارد؛ از جمله رفع بی‌تفاوتی در افراد، بالا بردن حس حسن‌طلبی و سوء‌گیری و اصلاح ذائقه. همچنین شناخت، رواج و احیای امور احسن و در نهایت بالا رفتن توان تحسین افراد به این معنی که هر جا با حسنی مواجه شوند؛ آن را تحسین کنند.

۱. حسن و زیبایی در قرآن

در زیبایی‌شناسی اسلامی چند واژه هستند که به معنای زیبایی اشاره دارند. شاخص‌ترین این واژگان زینت، حسن و جمال است. در معنای لغوی زینت آمده است: «زیبایی است که ضمیمه چیز دیگری می‌شود تا به خاطر زیبایی‌اش موجبات محبوبیت و جذابیت آن را فراهم آورد. در نتیجه آن کسی که به طرف آن چیز جذب شده؛ چیزی را خواسته که در آن نیست...» (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۲، ۵۰۳)؛ و این معنا، مشابه معنایی است که در فارسی از زینت و زینت کردن وجود دارد.^۲ کاربردهای این واژه در قرآن^۳، حکایت از دلالت گری این واژه به زیبایی‌های مادی و دنیوی است. لذا؛ واژه زینت، معادل مناسبی برای زیبایی نیست؛ اما واژگان حسن و جمال گسترده‌ترین کاربرد را در



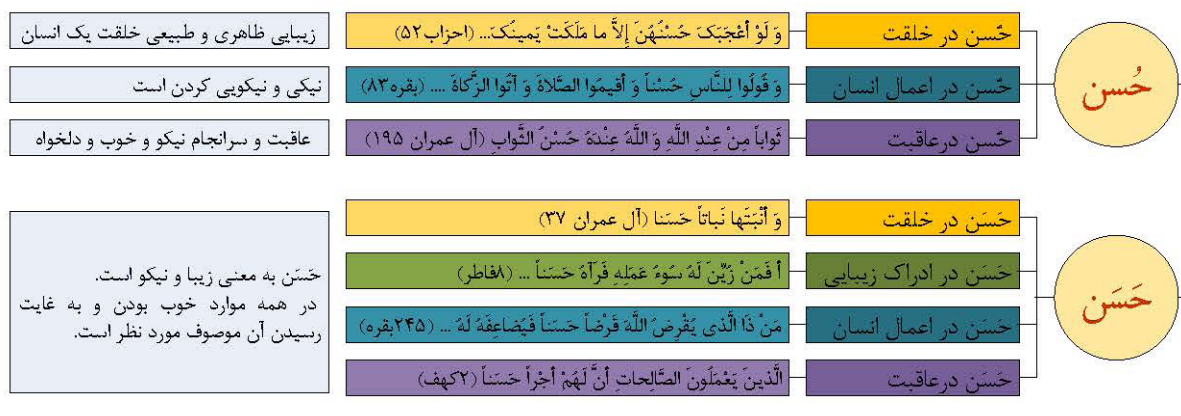
ج ۲: ۲۵۹) و آن را به زیبایی و نیکویی معنا می کنند (قرشی ۱۳۷۱، ج ۲: ۱۳۴).

از طرفی در قرآن از مشتقات حسن، برای بروزات مختلف زیبایی استفاده شده است که به طور جامع حالات مختلفی از زیبایی را پوشش می دهد و از این نظر قابل مقایسه با سایر واژگان مشابه نیست؛ به گونه ای که تمام واژگان در حیطه زیبایی ذیل یکی از مراتب واژه حسن قابل بیان است. لذا به نظر می رسد که می توان واژه حسن را بهترین و نزدیک ترین مفهوم برای زیبایی در نظر گرفت. به دلایل بسیار که علما به آن به کرات پرداخته اند و از ذکر بیشتر در این مقاله امتناع می شود. بر این اساس، پژوهش حاضر، واژه حسن را به عنوان بهترین معادل برای مفهوم زیبایی در ادبیات قرآنی برگزیده است و لذا برای دستیابی به سطوح بروزات حسن در قرآن، لازم است آیاتی از قرآن که واژه حسن در آن ها آمده احصا شود.

برای این منظور هم آیاتی که شامل خود واژه حسن و هم واژه هایی که از حسن مشتق شده است؛ استخراج شده و سپس موضوع حسنی که در آن آیه بیان شده بود؛ مشخص گردیده و در نهایت این آیات بر اساس نوع مشتق و موضوعشان دسته بندی شد.

در این قسمت آیات مشتمل بر هر کدام از مشتقات حسن، با عنوان موضوعی که حسن به آن پرداخته است؛ دسته بندی شده و توضیح مختصری درباره معنای آن ها بیان می شود.

مباحث زیبایی شناسی اسلامی دارند. در مستندات موجود، جمال را در ارتباط با حسن معنا می کنند. بعضی گفته اند حسن در حقیقت زیبایی مطلق و جمال، ظهور آن است. جمال، حسنی است که در اعیان موجودات تجلی کرده است (پورجوادی ۱۳۸۰، ۲۱۰). در نگاهی کلی اعتقاد بر این است که حسن از جامعیت برخوردار بوده و جمال را هم دربر می گیرد. هر جمالی حسن است؛ ولی به هر حسنی جمال اطلاق نمی شود (خرقانی ۱۳۸۷). علاوه بر این، مستندات دیگری دال بر کانون بودن حسن برای زیبایی در حوزه زیبایی شناسی اسلامی است: در جهان بینی اسلامی، موجودات مظهر اسماء الهی هستند و همه اسماء موصوف به صفت حسن می شوند (اسماء الحسنی). همچنین خداوند در کلام خود چنین فرموده: «الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ...»^۴ آن خدایی که هر چه را خلق کرده زیبایش کرده... و بدین ترتیب خلقت را ملازم با حسن معرفی کرده است (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۳۷۳). در مورد واژه کمال و ارتباط آن با حسن گفته شده که کمال، ظهور جلوه تمامی است. از آنچه قبلاً معلوم بوده و جمال نیز همان کمال ظهور است. این کمال ظهور یعنی ظهور تامی که متناسب و ملایم است و حُسن، نفس تناسب و ملایمت است (ابراهیمی دینانی ۱۳۷۷، ۱۴۱-۱۴۲). علاوه بر این در بیان پژوهشگران نیز، «حسن» کلیدی ترین واژه در زیبایی شناسی اسلامی معرفی می شود (پازوکی ۱۳۸۸، ۲۳). در کتب لغت برای حسن، معنایی در مقابل قبح و سوء قائل اند (مصطفوی ۱۴۳۰ ق،



نمودار ۱. مشتقات حسن و موضوعات و معانی آن در قرآن





نمودار ۱. مشتقات حسن و موضوعات و معانی آن در قرآن

نشان می دهد که تمام حسن های بیان شده در قرآن، قابل تقسیم بندی در پنج سطح از حسن است؛ به طوری که هیچ آیه ای از حسن و یا مشتقات حسن وجود ندارد که خارج از تقسیم بندی سطوح حسن قرار بگیرد و این موضوع می تواند اثبات فرضیه سطوح حسن باشد. لذا؛ تمام آیاتی که واژه حسن و مشتقات آن در آن ها بیان شده است را می توان در پنج مرتبه دسته بندی کرد. از این دسته بندی ها می توان مراتبی را برای معنای حسن و زیبایی در نظر گرفت که با توجه به هر مرتبه، مفهوم دقیق تری برای حسن و زیبایی وجود دارد.

معنای حسن در قرآن

با دسته بندی موارد کاربرد هر کدام از واژه های مشتق حسن و ارائه آن ها در یک جدول، به نظر می رسد که می توان استنباط کرد که کاربرد معنایی این واژه ها خارج از ۵ دسته نیست؛ و هر واژه در یک یا چند مورد از این پنج دسته، کاربرد معنایی دارد. بعد از احصای این آیات و موضوع بندی شان در هر مشتق، تمام آیات بر اساس موضوع در یک دسته قرار گرفت. به طور مثال، تمام آیاتی که شامل مشتقات مختلفی از حسن است و زیبایی را به اسماء خداوند نسبت داده در یک دسته قرار گرفت. محصول این جدول و این بخش

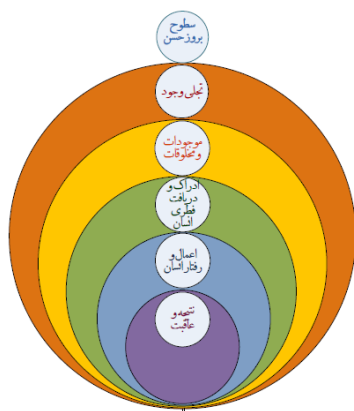
واژه	معنای واژه حسن و مشتقات آن در ارتباط با خداوند	معنای واژه حسن و مشتقات آن درباره خلقت و مخلوقات	معنای واژه حسن و مشتقات آن در مقام ادراک و تشخیص انسان	معنای واژه حُسن و مشتقات آن در اعمال و بروزات انسان	معنای واژه حُسن و مشتقات آن در مقام عاقبت انسان
حُسن					
حَسَن					
حسنه					
احسن					
حسنی					
احسان					
محسن					
حسن و مشتقات	پروردگار (وجود)	زیبایی مخلوقات (موجود)	درک و تشخیص زیبایی (ادراک انسان)	بروزات زیبایی در اعمال انسان	عاقبت زیبایی

نمودار ۲. کاربرد حسن و مشتقات آن در معانی و موضوعات دسته‌بندی شده

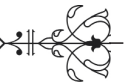
۲. سطوح بروز زیبایی و حسن

سطوحی که به آن دست‌یافته شد و جدول آیات نیز مؤید آن بود؛ پنج سطح از تجلی حسن است که هر سطح با توضیح مختصری بیان می‌شود. بر این مینا کلیه تعاریف زیبایی قابلیت دسته‌بندی در این پنج سطح را پیدا می‌کنند. سطح اول: تجلی وجودی حسن در اسماء الحسنی؛ سطح دوم: تجلی حسن و زیبایی در موجودات و مخلوقات؛

سطح سوم: فهم، تشخیص و ادراک حسن و زیبایی توسط فطرت انسان؛ سطح چهارم: بروزات اختیاری انسان از حسن و زیبایی در رفتار و اعمال و گفتار؛ سطح پنجم: آثار حسن و زیبایی در عاقبت و سرانجام اعمال و رفتار انسان.



نمودار ۳. مراتب و سطوح بروز حسن



۱-۲. سطح اول: تجلی وجودی حسن در اسماء الحسنی

در این سطح، به مفهوم و ماهیت حسن اشاره می‌شود که ماهیتی وجودی و وابسته به وجود دارد. تعاریفی که نظریه‌پردازان زیبایی‌شناسی از زیبایی با تأکید بر وجودی بودن آن ارائه کرده‌اند؛ مربوط به این سطح است. حسن و زیبایی از صفات وجودی‌اند و گفته شده که حسن همواره امری است وجودی (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۳۷۳). از آنجا که زیبایی و وجود مساوق یکدیگرند؛ به موجب مراتبی بودن سریان وجود، حسن و زیبایی نیز در هستی از مراتب برخوردار می‌گردد. حسن - که امری وجودی است - مراتبی دارد. بحث مراتب ادراک حسن، دقیقاً بحث مراتب حسن در عالم واقع و نفس الامر را پیش می‌کشد (پورجوادی ۱۳۸۰، ۲۱۱). لذا حسن به عنوان «جلوه‌گری وجود در موجود» به هر ظهوری که وجهی از هست و وجود را به نمایش گذارد گفته می‌شود (اخوت ۱۳۹۴ الف: ۶). حسن، تجلی وجود و نزول رحمت الهی است. همه اسماء الهی موصوف به صفت حسن می‌شوند: اسماء الحسنی. لذا اگر جلوه صفات الهی یاد آورده شود نظام «اسماء الحسنی» شهود می‌شود (همان). یکی از معانی که برای حسن بیان شده است؛ آن را «ظهور وجود موجود و ظهور حقیقت» معرفی می‌کند (پازوکی ۱۳۸۸، ۲۵). زیبایی‌شناسی اسلامی کاملاً جنبه وجودشناسی دارد؛ در این دیدگاه اصالت باوجود است و عالم از صاحب عالم جدا نیست. عالم ظهور خداست و خدا خود را در مخلوق ظاهر کرد؛ بنابراین ظاهر از باطن جدا نیست. ظاهر، ظاهر باطن است. لذا معنای موجود از این منظر این است که «مظهر حق» است. بر این مبنا وجود و زیبایی عین هم هستند؛ لذا هر حکمی که بر وجود وارد باشد؛ بر زیبایی نیز وارد است. از آنجا که وجود زیباست و عالم به واسطه‌ی بهره از وجود، موجودیت یافته است؛ عالم را نیز زیبایی فراگرفته؛ پس تمام مظاهرش نیز زیباست. به عبارت دیگر زیبایی، حقیقتی عینی است که در مورد همه موجودات صدق می‌کند (همان). عرفا و حکمای اشراقی که در ورای عالم ملک، به عالم ملکوت قائل بوده‌اند؛ از برای حسن و تجلی آن مراتب بالاتری در نظر گرفته‌اند. در عالم مثال - که ورای عالم محسوس است - زیبایی‌هایی هست

به مراتب شدیدتر و خوش‌آیندتر از آنچه انسان با حواس ظاهر مشاهده می‌کند و بالاخره بالاترین مرتبه از مراتب حسن همان حسن مطلق الهی است (پورجوادی ۱۳۸۰، ۲۱۴-۲۱۵). همچنین سهروردی حسن را معادل زیبایی می‌داند و برای آن شأنی وجودی قائل است (شفیعی و فاضلی ۱۳۹۲). اساساً مبنای حسن، تجلی است. حسن، تجلی اسماء الهی است. لذا در وجود یا موجود دارای مراتب و جلوه‌های مختلفی می‌باشد. یعنی وقتی حقیقت تجلی می‌کند؛ زیبایی تحقق پیدا می‌کند. از این جهت همه موجودات زیبا هستند و زیبایی، شأن وجودی و تحقق خارجی دارد و ربطی به قوه فاهمه و ذهن انسان ندارد. به همین دلیل است که در عالم اسلام، زیبایی کاملاً جنبه‌ی وجودشناسی دارد. موجود، یعنی زیبا و بحث زیبایی، بحث وجود و موجودات است. موجودات همه زیبا هستند و زیبایی ذهنی نیست. انسان ملاک تحقق زیبایی نبوده و زیبایی تحقق خارجی دارد. در حکمت اسلامی زیبایی فقط در هنرها طرح نمی‌شود؛ بلکه مبانی متافیزیکی دارد و در مورد کل موجودات مطرح است و کل وجود زیباست (پازوکی ۱۳۸۸، ۲۷). در این تعاریف، مقام منشأ زیبایی تعریف می‌شود و به ماهیت وجودی آن و تجلی کردن وجود اشاره دارد. در واقع تعریف این مرتبه از زیبایی به مفهوم ماهیت زیبایی و منشأ آن اشاره می‌کند که این تعریف در مقابل تعاریفی که دیدگاه‌های غیراسلامی به زیبایی دارند؛ قابل تأمل است. نظریاتی که منشأ زیبایی را در شیء زیبا و یا ذهن مشاهده‌گر جستجو می‌کنند و یا وابسته به لذت و ذوق و سلیقه می‌دانند تا جایی که مقام زیبایی را تا دنیای محسوس بشری تنزل می‌دهند. همچنین آیاتی از قرآن که زیبایی را به اسماء خداوند نسبت می‌دهند؛ به‌طور ویژه مربوط به این سطح از زیبایی هستند.

۲-۲. سطح دوم: تجلی حسن و زیبایی در موجودات

و مخلوقات

در این سطح از زیبایی، به تجلی حسن و زیبایی در موجودات و مخلوقات توجه می‌شود؛ لذا مباحثی از جمله مفهوم «تمام و کمال» برای زیبایی نیز در این سطح در مورد موجودات مطرح می‌شود. در سطح اول به ماهیت وجودی حسن





می کنند و به سوی او دعوت می نمایند (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۱: ۳۷۸). همچنین در این سطح از نگاه به حسن، به تجلی زیبایی در موجودات و مخلوقات توجه می شود و مفهوم تمامیت اجزای شیء و کمال (سیر به سوی غایت)، به عنوان دو معیار و مشخصه از زیبایی در این سطح مطرح می شود؛ با این بیان که به چیزی صفت زیبا اطلاق می شود که تمام و کمال باشد. تمام باشد، به این معنا که تمام اجزای آن دارای هماهنگی باهم باشند و از طرفی دارای کمال باشد (همان، ج ۱: ۳۷۳). با این توضیح که چون خلقت دنیا بیهوده و بی هدف نبوده؛ پس هر چیزی برای نیل به غایت و هدفی خلق شده است؛ لذا اگر پدیده یا شیئی در مسیر رسیدن به غایتش باشد؛ دارای کمال است و زیبا است. به بیان دیگر می توان گفت زیبایی هر شیء تمامی با توجه به غایتش تعیین می شود. زیبایی و حسن در این سطح، به معنای هر صفت کمالی است که از جانب خداوند بر مخلوقات اعطاشده است. در این مرتبه آیات الهی برای انسان جلوه می کنند و در آن تسبیح موجودات و حمد و تهلل و تکبیر آن ها جلوه گر می شود (اخوت ۱۳۹۴ الف، ۹۷) پس به نظر می آید که می توان گفت که هر چه را که خداوند خلق کرده یعنی همه مخلوقات و همه هستی زیبا هستند به دو دلیل یکی اینکه آفریده ی خداوند تمام است؛ یعنی عنصری در آن اضافه و یا کم نیست و دیگر اینکه دارای کمال است به این معنی که به سوی غایتش در حرکت است. لذا زیبایی بر مبنای غایت و هدف تعریف می شود. به عبارت دیگر هر جا که سخن از زیبایی می آید؛ حتما غایتی مخصوص به خود و به سوی وجود مطلق برایش تعریف شده که شیء زیبا در مسیر سیر به سوی آن غایت قرار دارد.

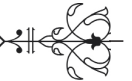
به نظر می رسد تمام آیاتی که انسان را به مشاهده طبیعت و خلقت و آیات الهی دعوت کرده است؛ مربوط به این سطح و دعوت به مشاهده زیبایی موجود در خلقت و تجلی حسن توسط خالق در آن ها باشد.

۳-۲. سطح سوم: فهم، تشخیص و ادراک حسن و زیبایی توسط فطرت انسان

زیبایی در این مرتبه، ایجاد قابلیت تشخیص، درک و دریافت حسن توسط فطرت انسان است. این سطح از

پرداخته شد و در این سطح به بروز و جلوه و نمود حسن در موجود پرداخته می شود که حسن را قابل مشاهده می کند. حقیقت حسن در عالم آشکار نیست؛ زیبایی هایی که در عالم واقع با آن ها روبرو می توان شد؛ را مظاهر زیبایی یا حسن گویند؛ زیرا این حسن و جمالی که در عالم محسوسات مشاهده می شود؛ حقیقت حسن نیست؛ بلکه فقط جلوه ای از آن است. در واقع همه زیبایی هایی که در عالم هست؛ جلوه و نمودی است از یک حقیقت برتر که ادراک آن فراتر از حواس ظاهری ماست (پورجوادی ۱۳۸۰، ۲۱۱). با استناد به قرآن، حسن معنای عامی است که در تمامی موجودات جاری است (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۴۹۷). خداوند در کلام خود چنین فرموده: «الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ...»^۵: آن خدایی که هر چه را خلق کرده زیبایش کرده...» و بدین ترتیب خلقت را ملازم با حسن معرفی کرده است (همان، ج ۱۹: ۳۷۳). در واقع بروز فعل خداوند در مخلوقات و موجودات ملازم با زیبایی است (همان، ج ۱۹: ۴۹۷). علامه طباطبایی در تفسیر این آیه شریفه بیان می کند: خداوند با این بیان «اثبات کرده که هر چیزی که مخلوق است به آن جهت که مخلوق او است و منسوب به او است؛ حسن و زیبا است؛ پس حسن و زیبایی دایر مدار خلقت است. هم چنان که خلقت دایر مدار حسن است. پس هیچ خلقی نیست؛ مگر آنکه به احسان خدا حسن و به اجمال او جمیل است و به عکس، هیچ حسن و زیبایی نیست؛ مگر آنکه مخلوق او و منسوب به او است» (پازوکی ۱۳۸۸، ۳۱). همچنین بر مبنای روایت «ان الله كتب الاحسان علی کل شیء» خدا زیبایی را برای هر موجودی فرض کرده است. بدین معنا سخن گفتن در مورد زیبایی و حسن موجودات در حقیقت سخن گفتن از حسن حق تعالی است (همان، ۳۱). عالم، صنع است و خداوند صانع آن. خداوند نشانی از خود در این عالم که صنع اوست به جا گذاشته است و از این نشان می توان به وجود او پی برد و این نشان همان حسن است (پورجوادی ۱۳۸۰، ۲۱۱-۲۱۲). بر این اساس موجودات عالم آیات خدا هستند؛ به اعتبار اینکه با هستی خود، وجود صانع خود را با خصوصیات وجودی شان از خصوصیات صفات و اسماء حسنا ی صانعشان حکایت





اسم حمید پروردگار جلوه می‌کند و توفیقی که انسان در حمد و شکر به صورت اختصاصی یافته است؛ مورد توجه قرار می‌گیرد (اخوت ۱۳۹۴ الف، ۹۷). مرتضی مطهری نیز حسن را در نسبت با دریافت انسان از زیبایی تعریف می‌کند و در این باره می‌گوید: زیبایی یا حسن دو جور است. حسن حسی داریم و حسن عقلی، همچنان که حسن خیالی هم داریم؛ و حسن حسی بر چند قسم است. حسن یعنی زیبایی و زیبایی هم تعریف ندارد؛ «مما یدرک و لا یوصف» است. حسن حسی ممکن است بصری باشد؛ ممکن است سمعی باشد و حتی ممکن است لمسی باشد؛ ذوقی باشد؛ شمی باشد. حسن عقلی هم داریم؛ بعضی چیزها به دیده عقل زیباست و جاذبه دارد (مطهری ۱۳۸۵، ج ۲۲: ۳۰۳-۳۰۵). اگر زیبایی تنها بر پایه‌ی حواس درک شود؛ بر اثر تکرار مشاهده، زیبایی خود را در نظر ما از دست می‌دهد. در حالی که جنبه‌های دیگری از زیبایی چون به واسطه‌ی عقل درک می‌شوند؛ همواره زیبایی خود را نزد ما حفظ خواهند کرد؛ چه این ادراک رو به کمال تدریجی داشته باشد و چه در یک حال باقی بماند و هر اندازه فهم ما از حقایق ادامه پیدا کند بر ادراک زیبایی آن‌ها هم افزوده خواهد شد. همچنین تفاوت مهمی که در ادراک زیبایی محسوس و معقول وجود دارد؛ در عامل برانگیختن شهود و احساس زیبایی در آن‌هاست. در دریافت زیبایی محسوس، اشکال و رنگ‌ها و روابط میان آن‌ها در ادراک زیبایی نقش دارند و در دریافت زیبایی‌های معقول، شناخت همراه با ایمان به جریان حسن و کمال در خلقت دخیل است (جعفری ۱۳۶۹، ۷۱-۷۲). ادراک انسان در مقابل زیبایی‌های محسوس از قبیل تناسبات، رنگ، طرح و... که مربوط به جنبه‌های عینی و حقیقی اثر است، ادراکی حقیقی و همچنین ادراک او از زیبایی‌های معقول که با توجه به تعقل و تصور خود مفهومی را مقارن با اثر قرار می‌دهد؛ اعتبار خود را از حقایق عقلی می‌گیرد؛ بنابراین هر دو بعد درون‌ذاتی و برون‌ذاتی زیبایی، درک حقیقتی را برای انسان فراهم می‌کند (طباطبایی ۱۳۶۱، ۲۵۲-۲۵۳). در بیان دیگری مرتضی آوینی، زیبایی را علاوه بر نظم ظاهری که در قالب و پیکره اشیاء به صورت تناسب و توازن

زیبایی فقط در نظام انسانی قابل تعریف است. در این مرتبه، کلمه سوء در مقابل حسن قرار می‌گیرد که به معنای هر چیز غیرفطری است. همچنین حسن به معنای نعمت مربوط به این مرتبه است. چراکه زیبایی‌اش در رابطه با درک انسان معنا می‌شود. تمام تعاریف زیبایی که ناظر به ادراک بشری بوده مربوط به این سطح از زیبایی است. همچنین دسته‌بندی‌هایی که علما از زیبایی کرده‌اند و آن را به زیبایی محسوس و زیبایی معقول تقسیم‌بندی نموده‌اند نیز؛ مربوط به این سطح است. تعاریفی از حسن وجود دارد که در این سطح قرار دارند مانند تعاریفی از حسن که آن را معنایی در مقابل سوء و قبح (مصطفوی ۱۴۳۰ ق، ج ۲: ۲۵۹) معنا کرده‌اند و همچنین به عنوان آن چیزی که مقابل قبیح و سئیی است آورده‌اند که در انواع مختلف موضوعات خارجی مادی یا معنوی، یا در قول یا عمل یا صفات قلبی استعمال می‌شود (همان، ج ۲: ۲۲۱)؛ چراکه معنای سوء تنها در زندگی انسان مفهوم پیدا می‌کند؛ زیرا این انسان است که می‌تواند از تکوین خود تخطی کند؛ بنابراین دایره‌ی سوء از دایره‌ی حسن بسیار محدودتر است (اخوت، ۱۳۹۴ الف، ۹۷). بر این مبنا حسن و زیبایی از صفات وجودی‌اند و حسن همواره امری است وجودی، در مقابل قبح که امری است عدمی (طباطبایی ۱۳۷۴، ج ۵: ۱۲). حسن و ضد آن قبح در سه معنا به کار می‌رود: کمال و نقصان، خوشایند و ناخوشایند طبع بودن که یک مصداق آن همین زیبایی اصطلاحی است؛ خوب و بد بودن یعنی متعلق ستایش یا نکوهش عقل بودن. در بسیاری از کاربردهای قرآنی نیز معنای مقابل حسن، سوء است.

تعریف حسن در سطح ادراک و تشخیص فطری

زیبایی

تعاریفی از حسن وجود دارد که حسن را به زیبایی و نیکویی معنا می‌کنند (قرشی ۱۳۷۱، ج ۲: ۱۳۴). «حُسن» از ریشه «حسن» بوده و آن را در مفردات به معنای زیبایی و نیکویی (راغب اصفهانی ۱۳۷۴، ج ۲: ۱۳۴) معرفی کرده‌اند. «حسن عبارت است از هر اثر بهجت آفرین و شادابی بخش که مورد آرزو باشد» (همان، ج ۲: ۲۳۵). حسن در این معنا در نظام معرفت تکوینی و فطری انسان واقع می‌شود و



اصلی حسن برمی‌گردد و آثار آن را مدنظر دارد؛ در این سطح حسن می‌گنجد. همچنین درجهایی حسن را برمبنای سرانجام و عاقبت اعمال انسان و همچنین بحث جزا یا پاداش تعریف می‌کنند. لذا توجه به این نکته ضروری است که بسیاری از کلمات حُسن در قرآن مربوط به زندگی انسان و در ساحت تشریح او است (اخوت الف ۱۳۹۴، ۷).
جمع‌بندی

در هر کدام از این سطوح، شناخت حسن ناظر به موضوعات خاصی است و به تبع آن منافع ویژه‌ای برای انسان خواهد داشت: به اعتبار سطح اول، حسن، جلوه‌ای از نزول رحمت است. به اعتبار سطح دوم، حسن، جلوه‌ای از بروز رحمت است. به اعتبار سطح سوم، حسن، جلوه‌ای از خودآگاهی و معرفت فطری و عکس‌العمل فطرت است. در سطح چهارم حسن، جلوه‌ای از بروز بهره‌مندی شایسته از نعمت است. (همان، ۹۸)؛ و در سطح پنجم اثر غایی و عاقبت این بهره‌مندی است. بدین ترتیب شناخت حسن در هر سطح در صورت شناخت جلوه یادشده در آن سطح، حاصل می‌شود؛ بنابراین کسی که قدرت رؤیت و شناخت نزول رحمت را نداشته باشد و یا از شناخت قدرت نزول رحمت محروم باشد و یا نتواند بروزات فطری را ببیند و یا قادر به دیدن بروز حسن در زندگی انسان نباشد؛ قادر به شناخت حسن در آن سطح نمی‌باشد. بر اساس شناختی که انسان در هر سطح از جلوه حسن پیدا می‌کند توان‌های بی‌شماری از او فعال می‌شود. در سطح اول توجه او به اسماء‌الحسنی و نحوه‌ی تجلی آن‌ها جلب می‌شود؛ در سطح دوم توجه او به آیات و آلاء در هستی و نقش معرفتی آن‌ها معطوف می‌شود. در سطح سوم، توجه او به فهم‌های فطری و انعکاس‌های زیبای خالص عقلی متوجه می‌شود. در سطح چهارم، به خلیفه خدا شدن انسان در هستی و نحوه انعکاس اسماء در زندگی خود دقت می‌نماید (همان). در سطح پنجم به اثربخشی زیبایی و غایت‌مندی زندگی در ابدیت انسانی و عاقبت و نتیجه اعمال معطوف می‌شود.

تعمیم مراتب حسن به کل قرآن

تمام آیات قرآن که سراسر زیبایی و تجلی رحمت پروردگار هست نیز قابل دسته‌بندی در این مراتب زیبایی است.

و تعادل و... درآمده ناشی از حقیقت آن‌ها که جمال و کمال حق است؛ می‌داند. ایشان قالب و محتوای اثر را غیرقابل انفکاک از هم دانسته و جمال را متوجه ظاهر و کمال را علاوه بر ظاهر متوجه محتوای اثر می‌داند. غفلت انسان که دلیل تلقی زیبایی به‌ظاهر اشیاء است او را از فهم حقیقت زیبایی که حسن و بهاء حق است بازمی‌دارد و این حسن حق است که در ظرفیت ماهیت اشیاء به‌صورت کمال حق در جمال آن‌ها جلوه می‌کند (آوینی ۱۳۶۸، ۱۴).

۴-۲. سطح چهارم: بروزات اختیاری انسان از حسن و زیبایی در رفتار و اعمال و گفتار

حسن درک و دریافت شده توسط انسان، در اعمال و گفتار و ساخته دست او به شکل اختیاری بروز می‌کند. لذا حسن و زیبایی در این سطح، هر نیکویی است که توسط انسان صادر می‌شود. به این معنا که انسان از توان اختیاری خود در نزول خیرات و برکات بهره‌مند می‌شود و زندگی او تحت تأثیر برکات حسن قرار می‌گیرد. در این مرتبه، سوء به معنای هر بروزی است که غیر مسند به ذات ربوبی است و خداوند نسبت به بروز آن رضایتی ندارد (اخوت ۱۳۹۴ الف، ۹۷). چنانچه طباطبایی در این‌باره می‌گوید حقیقت حسن در اعمال اختیاری انسان‌ها قابل مشاهده است. با هماهنگی‌ای که میان انسان و اجزای خلقت وجود خواهد داشت؛ یعنی انسان قادر خواهد بود سازگاری اجزای هر چیز نسبت به هم و همچنین مجموعه اجزای آن‌ها را با هدف و غرضی که خارج از حدود آن‌ها وجود دارد؛ ببیند و بازآفرینی کند (طباطبایی ۱۳۷۴، ۱۷۴-۱۷۵). در برخی آیات به‌صورت روشن معنای حسن همان زیبایی است؛ اما در مواردی که کاربردهای این ماده معطوف به زیبایی‌های معنوی و گفتار و رفتار است آن را به معنای خوبی و نیکویی می‌دانند و چنین به نظر می‌رسد که قرآن با به کار بردن این واژه در امور معنوی و اخلاقی آن‌ها را نیز کیفیت‌های زیبایی‌شناختی قلمداد کرده است (خرقانی ۱۳۸۷).

۵-۲. سطح پنجم: آثار حسن و زیبایی در عاقبت و سرانجام اعمال و رفتار انسان

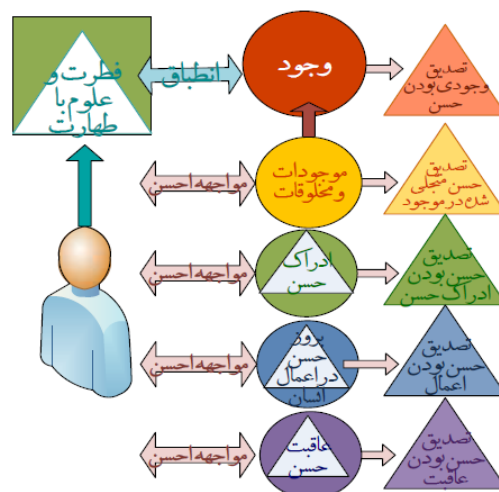
در این سطح حسن، به آثار و عاقبت و نتیجه بروز حسن پرداخته می‌شود. تعاریفی از حسن که به غرض و هدف



پس از اینکه فرد با یکی از بروزات حسن مواجه می‌شود؛ باید بتواند حسن آن را تشخیص دهد. لذا بعد از مواجهه با زیبایی، تشخیص و فهم زیبایی انتظار می‌رود؛ و این تشخیص از طریق انطباق و تصدیق حسن مشاهده شده با حسنی که توسط فطرت ادراک می‌شود؛ ممکن می‌گردد؛ به گونه‌ای که وقتی فردی با یکی از مراتب حسن مواجه می‌شود؛ آنچه را که دریافت کرده را با علوم فطری خود تطبیق داده و در صورت انطباق، حسن بودن حسن توسط فرد مواجهه شونده تصدیق می‌شود. البته لازم به ذکر است که هر مخاطبی با این مواجهه، حسن را تصدیق نخواهد کرد و این تصدیق لازم به رجوع مخاطب به فطرت خود و بهره‌مندی از علومی با طهارت و برگرفته از حقیقت خواهد بود. می‌توان چنین مواجهه‌ای را مواجهه احسن نامید. در چنین شرایطی و در صورت مواجهه احسن با حسن وجودی - که منحصر به انسان کامل است - مخاطب وجودی بودن حسن را تصدیق می‌کند. در مواجهه احسن با موجودات مخلوقات، حسن متجلی شده در موجودات تصدیق شده و در مواجهه احسن با ادراک حسن، حسن بودن ادراک تصدیق شده و در مواجهه احسن با بروز حسن در اعمال انسان، حسن بودن اعمال تصدیق شده و در مواجهه با عاقبت حسن، حسن بودن عاقبت تصدیق می‌شود.

به گونه‌ای که هر جا از خود پروردگار و اسماء و صفات و افعال او سخن آورده به زیبایی وجودی و مطلق پرداخته است. هر چند که تمام قرآن کلام خداوند و زیبایی محض است. هر جا به توصیف آسمان‌ها و زمین و شب و روز و موجودات و مخلوقات و زیبایی‌های آن‌ها پرداخته است؛ بروز زیبایی در موجود و مخلوق را یادآور شده است. هر چند که تمام قرآن بروز زیبایی است. هر جا با بیان سؤال و مثال و داستان، به طور ویژه سعی در برانگیختن تفکر و تعقل مخاطب خود داشته؛ به زیبایی‌شناسی و زیبایی‌طلبی فطری انسان‌ها اشاره کرده است. هر چند که تمام قرآن با ادراک و تشخیص بشری قابل تشخیص است؛ و هر جا که توصیف اعمال و صفات بندگان خوب یا بد را بیان فرموده؛ به امکان بروز زیبایی در اعمال انسان پرداخته است. هر چند که کل قرآن در وجود انسان کامل تجلی کرده است که نشانه قابلیت بروز زیبایی در انسان است؛ و در نهایت هر جا که به نتیجه و عاقبت اعمال و عقاب و پاداش و جهنم و بهشت سخن به میان آورده؛ اثربخشی و غایت‌مندی زیبایی را به تصویر کشیده است. هر چند کل آیات قرآن غایت‌مند و اثربخش است.

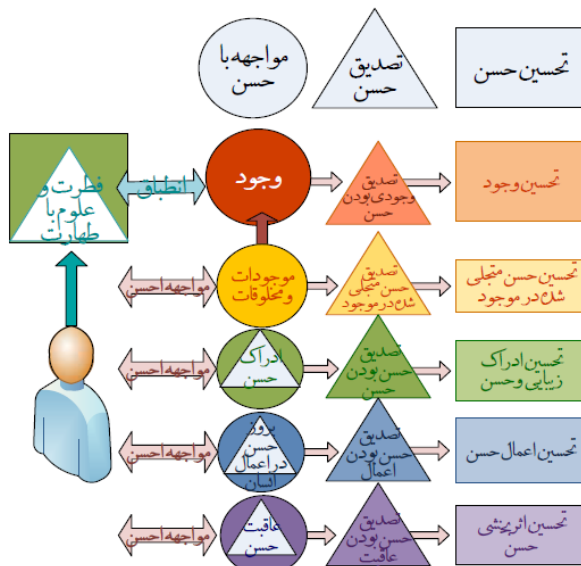
۳. انواع تصدیق حسن بودن حسن در مواجهه با مراتب حسن



نمودار ۴. انواع تصدیق حسن بودن حسن در مواجهه با مراتب حسن

تحسین حسن متجلی شده در موجودات در مواجهه احسن با موجودات و مخلوقات بروز می کند. همچنین تحسین در مقام ادراک در مواجهه احسن با ادراک حسن بروز می کند؛ تحسین در مقام اعمال نیز در مواجهه احسن با اعمال و بروزات انسانی حسن بروز می کند؛ و در نهایت تحسین عاقبت و اثر حسن در مواجهه احسن با عاقبت حسن بروز می کند. این انواع تحسین حسن در آیات قرآن قابل احصا می باشند. همچنین آثار هنری که بر اساس انواع تحسین زیبایی خلق شده اند؛ نیز بر این اساس قابل تشخیص و رده بندی می باشند.

۴. مراتب تحسین در مواجهه با مراتب زیبایی
 بعد از اینکه حسن بودن حسن در وجود فردی تصدیق شد؛ آن حسن را تحسین می کند. تحسین کردن زیبایی، فرآیندی مهم و قابل بررسی در مباحث زیبایی شناسی اسلامی قرآنی است. برای تحسین زیبایی لازم است ابتدا زیبایی شناخته شود و سپس مورد تحسین و ستایش قرار گیرد و از این جهت، در مواجهه احسن با مراتب زیبایی، مراتبی از تحسین اتفاق می افتد. به گونه ای که تحسین حسن مطلق در مواجهه احسن با حسن وجودی ابراز می شود و این همان مطلق حمد است که منحصر به انسان کامل هست و

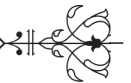


نمودار ۵. مراتب تحسین در مواجهه با مراتب حسن

و فعالیتی است که در این فضا و با این رویکرد تحقق می پذیرد؛ و برای ادامه ی مسیر، نیازمند به مبانی علمی و تئوری هایی است که نه محصول نگرش ها و رویکردها و جهان بینی های غربی و نه انگیزه هایی برای هنرمندی کردن مانند لذت گرایی و تفنن باشد؛ بلکه هنری مدنظر است که در جهت ارتقای همه جانبه مخاطب به سمت کمال و زیبایی حقیقی و نشان دادن وجود مطلق پروردگار و تحسین و حمد او، غایت مند می باشد و لذا محصول مطالعات این چینی اگر در کاربرد هنری خود جریان نپذیرد؛ به شکل مطالعه ای دینی و مجزای از فضای هنری مانند بسیار

۵. کاربرد مراتب زیبایی و تحسین در هنر
 بعد از دستیابی به مراتب حسن و زیبایی و مراتب تحسین از قرآن، کارایی و کاربردی که این مراتب می تواند برای افشار مختلف متصدی در هنر داشته باشد؛ قابل تأمل است. این بحث می تواند یکی از حلقه های اتصال مباحث میان رشته ای بین مطالعات قرآنی و مطالعات هنری قرار بگیرد. رجوع و بهره مندی از کلام الهی نشان دهنده ی چهارچوب نظری این پژوهش است که نگاهی دینی اسلامی و به طور مشخص قرآنی به مقوله ی هنر و زیبایی دارد. لذا وقتی بیان از هنر می شود؛ منظور هنر، هنرمند، اثر هنری، منتقد





زاویه دیگر باقی خواهد ماند و هنر و هنرمندی در جامعه اسلامی آبشخوری جز اندیشه‌های غیردینی نخواهد داشت. لازم به ذکر است که کاربردی شدن این مفاهیم در مطالعات بعدی و با استخراج شیوه‌های القایی مدل‌های تحسین از قرآن، به شکل کاربردی‌تری قابل ارائه می‌باشد. لذا در فضای تئوری و نظریه‌پردازی در باب زیبایی و هنر، سطوح حسن، در بررسی و دسته‌بندی تعاریف و نقد و ارزیابی تعاریف کاربرد مشخصی دارد. به این معنا که هر تعریفی از زیبایی با توجه به سطحی از زیبایی که به آن پرداخته؛ محک خورده و نقد یا پذیرفته می‌شود؛ و معیار و مبنای تعریف و نظریه نیز با توجه به همان سطح تعیین می‌شود. هنرمند، با در نظر گرفتن سطوح حسن و اقتضای مخاطبش در خلق اثرش، می‌تواند به جلوه و پرداخت یک یا ترکیب چند سطح از سطوح حسن بپردازد و این امر را هوشیارانه و با علم به مراتب زیبایی به انجام برساند.

منتقدان آثار هنری نیز با در نظر گرفتن و تعیین سطحی از زیبایی که اثر هنری به مخاطب را با آن مواجه می‌کند؛ می‌توانند ارزیابی دقیق‌تری از میزان این جلوه‌گری و اثرگذاری داشته باشند. درواقع سطوح حسن، معیار و مبنایی برای داوری و نقد در مورد آثار هنری به منتقدان خواهد داد.

مدیران فرهنگی جامعه نیز می‌توانند با توجه به اینکه بهره‌مندی از مبانی نظری هنری اسلامی و سطوح حسن و زیبایی می‌تواند در تعیین اثر هنری برای نمایاندن آن به مخاطبین موردنظر به کار آید؛ این امر را در جهت اعتلای رشد افراد جامعه و با توجه به سن رشد مخاطب و درخور مخاطب و متناسب با نیازها و شرایط او در نظر بگیرند.

بهره‌های تربیتی و هدایتی که می‌توان از انواع آثار هنری به دست آورد؛ در جهت ایجاد تفکر و انداز در جامعه یا اصلاح رفتار و القای زیباپسندی و زیباگزینی، در نحوه و انتخاب نوع آثار هنری برای مخاطبین مشخص اثرگذار خواهد بود.

نتیجه‌گیری

تعاریفی که در فضای نظریه‌پردازی هنر ارائه می‌شود؛ دچار تفاوت‌های معنایی قابل توجهی است که نشان‌دهنده‌ی

مطالعه دیگر باقی خواهد ماند و هنر و هنرمندی در جامعه اسلامی آبشخوری جز اندیشه‌های غیردینی نخواهد داشت. لازم به ذکر است که کاربردی شدن این مفاهیم در مطالعات بعدی و با استخراج شیوه‌های القایی مدل‌های تحسین از قرآن، به شکل کاربردی‌تری قابل ارائه می‌باشد. لذا در فضای تئوری و نظریه‌پردازی در باب زیبایی و هنر، سطوح حسن، در بررسی و دسته‌بندی تعاریف و نقد و ارزیابی تعاریف کاربرد مشخصی دارد. به این معنا که هر تعریفی از زیبایی با توجه به سطحی از زیبایی که به آن پرداخته؛ محک خورده و نقد یا پذیرفته می‌شود؛ و معیار و مبنای تعریف و نظریه نیز با توجه به همان سطح تعیین می‌شود. هنرمند، با در نظر گرفتن سطوح حسن و اقتضای مخاطبش در خلق اثرش، می‌تواند به جلوه و پرداخت یک یا ترکیب چند سطح از سطوح حسن بپردازد و این امر را هوشیارانه و با علم به مراتب زیبایی به انجام برساند.

منتقدان آثار هنری نیز با در نظر گرفتن و تعیین سطحی از زیبایی که اثر هنری به مخاطب را با آن مواجه می‌کند؛ می‌توانند ارزیابی دقیق‌تری از میزان این جلوه‌گری و اثرگذاری داشته باشند. درواقع سطوح حسن، معیار و مبنایی برای داوری و نقد در مورد آثار هنری به منتقدان خواهد داد.

مدیران فرهنگی جامعه نیز می‌توانند با توجه به اینکه بهره‌مندی از مبانی نظری هنری اسلامی و سطوح حسن و زیبایی می‌تواند در تعیین اثر هنری برای نمایاندن آن به مخاطبین موردنظر به کار آید؛ این امر را در جهت اعتلای رشد افراد جامعه و با توجه به سن رشد مخاطب و درخور مخاطب و متناسب با نیازها و شرایط او در نظر بگیرند.

بهره‌های تربیتی و هدایتی که می‌توان از انواع آثار هنری به دست آورد؛ در جهت ایجاد تفکر و انداز در جامعه یا اصلاح رفتار و القای زیباپسندی و زیباگزینی، در نحوه و انتخاب نوع آثار هنری برای مخاطبین مشخص اثرگذار خواهد بود.

نتیجه‌گیری

تعاریفی که در فضای نظریه‌پردازی هنر ارائه می‌شود؛ دچار تفاوت‌های معنایی قابل توجهی است که نشان‌دهنده‌ی





گوینده بوده؛ امکان پذیر خواهد بود؛ و همچنین دسته بندی و رتبه بندی و تبیین دقیق مواضع تعریف از زیبایی و نظریات مربوط به این مباحث ممکن می شود.

با تکامل و پیشبرد معنایی مفاهیم برداشت شده از حسن و زیبایی در قرآن و دستیابی به مراتب حسن و زیبایی، به عنوان پایه و مبنایی در عرصه مبانی نظری هنر قرآنی، در فرآیندی که بعد از مواجهه با هر کدام از این مراتب رخ می دهد؛ به مفهوم تطابق و تصدیق حسن بودن حسن و مراتبی از تحسین زیبایی بیان شده است. لذا با توجه به مراتب حسن و زیبایی، انواع تصدیق حسن بودن حسن در مواجهه احسن با مراتب زیبایی واقع می شود. همچنین مراتبی از تحسین زیبایی، بعد از تشخیص و تصدیق در مواجهه احسن با مراتب زیبایی بروز می کند.

مراتب حسن و تحسین زیبایی در هنر می تواند جنبه ی کاربردی داشته باشد. به گونه ای که هنرمند، در اثر آفرینی اش با توجه به نیاز مخاطب، در چه سطح از زیبایی بهره برد. منتقدان آثار هنری نیز ارزیابی آثار را با بهره گیری از سطوح حسن به عنوان یکی از مبانی ارزیابی دقیق تر انجام خواهند داد. مدیران فرهنگی جامعه هم می توانند با بهره مند شدن از علم به سطوح حسن و زیبایی و با در نظر گرفتن نیاز و رشد مخاطبین مشخص، در جهت انتخاب آثار هنری برای نمایاندن به مخاطبین، با توجه به بار هدایتی و تربیتی هنر با مبانی قرآنی، دقیق تر عمل کنند.

حسن در بروزات اختیاری انسان موضوعیت دارد که هنر و هنرمند قرآنی در این سطح مطرح می شود. (سطح چهارم) واژه ی احسان به معنی بروز دادن حسن در اعمال و رفتار انسانی و محسن، فاعل احسان مختص این سطح از زیبایی است. تعاریفی از زیبایی که در حوزه ی اعمال انسانی تعریف می شود؛ به بروز زیبایی را در این سطح متوجه بوده است. و در نهایت اگر به حسن از منظر آثار و ثمرات آن نگاه شود؛ عاقبت و نتیجه حسن بیان می شود. اثر گذاری هنر و آثار هنری در این سطح قابل بررسی است (سطح پنجم). آن دسته از تعاریف زیبایی که زیبایی را در نتیجه و سرانجام و عاقبت نیکو و بهشت موعود ترسیم می کند؛ قائل به این سطح از زیبایی هستند.

لذا با توجه به این مراتب در مورد زیبایی می توان گفت: زیبایی ماهیت وجودی دارد. زیبایی وجودی، قابلیت نمود و جلوه در موجود دارد به گونه ای که قابل مشاهده و قابل تشخیص شود. نمود زیبایی، قابلیت تشخیص و ادراک توسط فطرت سالم انسان را دارد. ادراک زیبایی، قابلیت بروز در اعمال و گفتار و افکار و بروزات انسانی دارد. بروزات زیبایی، دارای آثار و عاقبت و نتایجی مشهود و مشخص است.

با بهره مندی از این مراتب حسن و ادراک هر مرتبه، قابلیت ارزیابی و سنجش دقیق تر نسبت به مباحثی که از زیبایی مطرح می شود؛ با تعیین سطحی از زیبایی که مدنظر

پی نوشت

۱. در کتاب معناشناسی حسن دسته بندی هایی ارائه شده که نزدیک به نتیجه ی این مقاله است. با این تفاوت که آن کتاب نمی تواند ادعای بررسی تمام آیات و متقن بودن دسته بندی را داشته باشد؛ به گونه ای که آیاتی از حسن هست که در هیچ کدام از دسته بندی های آن کتاب نمی گنجد.

۲. ذیل ماده «زین» در کتاب مفردات الفاظ قرآن: تَزَيَّنَ اللهُ لِلْأَشْيَاءِ قَدْ يَكُونُ بِإِدْعَائِهَا مُرْتَبَةً وَإِجَادَهَا كَذَلِكَ وَتَزَيَّنَ النَّاسُ لِلشَّيْءِ: بتزويقهم أو بقولهم و هو أن يمدحوه و يذكره بما يرفع منه: زينت دادن خدای برای اشیاء و پدیده های عالم گاهی ابداع و آفرینش بی سابقه آن ها از نظر آراسته بودنشان است و همچنین با ایجاد و موجودیت دادن به آن ها (یعنی در این که به همان حالت که هستند آراسته اند و زیبا و هم در اینکه آفرینش آن ها خود از ارزشمندی و آراستگی برای آن هاست)؛ و تَزَيَّنَ دَادَن مَرْدَمَ بَه چيزی، عبارت از زرانود کردن و نقش و نگار نمودن یا با زبان و سخن که همان مدح و ستایش چیزی با چیزهایی است که یادش می کنند تا از آنچه که هست برتر شود و رفعت یابد (راغب اصفهانی ۱۴۱۲ ق، ج ۲: ۱۶۹).

۳. به عنوان نمونه: زَيْنٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَ يَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ اللهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (سوره بقره / ۲۱۲): زندگی دنیا در نظر کسانی که کافر شدند زینت داده شده و به همین جهت کسانی را که ایمان آوردند مسخره می کنند در حالی که مردم باتقوا در روز قیامت فوق آنان اند و خدا هر که را بخواهد بدون حساب روزی می دهد.



۴. سوره مبارکه سجده: آیه ۷

۵. سوره مبارکه سجده: آیه ۷

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. آوینی، سید مرتضی. ۱۳۷۲. آیینۀ جادو. تهران: ساقی.
۳. اخوت، احمدرضا. الف ۱۳۹۴. معناشناسی حسن. تهران: انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت.
۴. اخوت، احمدرضا. ب ۱۳۹۴. فرآیندشناسی حسن. تهران: انتشارات قرآن و اهل بیت نبوت.
۵. ابراهیمی دینانی، غلامحسین. ۱۳۷۷. مجموعه مقالات نیایش فیلسوف. مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۶. پازوکی، شهرام. ۱۳۸۸. حکمت هنر و زیبایی در اسلام. تهران: فرهنگستان هنر.
۷. پورجوادی، نصرالله. ۱۳۸۰. حسن و مراتب ادراک آن در راز و رمز هنر دینی. تهران: سروش.
۸. جعفری، سید محمدتقی. ۱۳۶۹. زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۹. خرقانی، حسن. ۱۳۸۷. مفاهیم زیبایی شناختی در قرآن. مطالعات اسلامی (۸۰): ۱۱-۴۷.
۱۰. راغب اصفهانی، حسین. ۱۳۷۴. مفردات الفاظ قرآن. ترجمه‌ی غلامرضا خسروی حسینی. تهران: مرتضوی.
۱۱. شفیع، فاطمه، و علیرضا فاضلی. ۱۳۹۲. زیبایی و شأن وجودی آن نزد سهروردی. پژوهش‌های هستی‌شناختی ۲ (۳): ۱۰۱-۱۲۲.
۱۲. طباطبایی، سیدمحمدحسین. ۱۳۷۴. ترجمه تفسیر المیزان. ترجمه‌ی سیدمحمدباقر موسوی. قم: انتشارات اسلامی.
۱۳. قرشی، سید علی اکبر. ۱۳۷۱. قاموس قرآن. تهران: نشر دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. مصطفوی، حسن. ۱۴۳۰ ق. التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. بیروت: مرکز نشر آثار علامه مصطفوی.
۱۵. مطهری، مرتضی. ۱۳۸۵. مجموعه آثار. تهران: صدرا.

References

1. Holy Quran.
2. Avini, Seyed Morteza. 1993. *The Mirror of Magic*. Tehran: Saghi
3. Ebrahimi dinani, Gholamhossein. 1998. *Articles Collections of Philosopher's Prayer*. Mashhad: Razavi Islamic Sciences University.
4. Ghorashi, Seyed Ali Akbar. 1992. *Ghamoos of Quran*. Tehran: Darolkotob Eslamiyeh.
5. Jafari, Seyd Mohammad-Taghi. 1990. *Beauty and Art in the Viewpoint of Islam*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.
6. Kharaghani, Hasan. Aesthetic Concepts in Qur'an. *Islamic Studies* (80): 11-47.
7. Mostafavi, Hasan. 2008. *Research in the Words of the Quran*. Beirut: Publishing Center The works Allama Mostafavi.
8. Motahari, Mortaza. 2006. *Collection*. Tehran: Sadra.
9. Okhovvat, Ahmadreza. 2015 A. *Identifying the Meaning of Hosn*. Tehran: Quran and Ahl al-Bayt Publishing.
10. Okhovvat, Ahmadreza. 2015 B. *Identifying the Process of Hosn*. Tehran: Quran and Ahl al-Bayt Publishing.
11. Pazoki, Shahram. 2009. *Philosophy of Art and Beauty in Islam*. Tehran: Academy of Art.
12. Poorjavadi, Nasrollah. 2001. *Hosn and the Levels of its Perception in the Mystery of Religious Art*. Tehran: Soroush.
13. Shafie, Fatemeh, and Alireza Fazeli. 2013. Suhrawardi on Beauty and its Existential Part. *Ontological Researches* 2(3): 101-122.
14. Ragheb Esfehiani, Hosein. 1995. *Materia Words of the Qur'an*. Translated by Gholam Reza Khosravi Hoseyni. Tehran: Mortazavi.
15. Tabatabai, Seyed Mohammad Hosein. 1995. *Translation of Almizan Interpretation*. Translated by. Seyed Mohammad Bagher Moosavi. Qom: Islamic Publications Office.

**Beauty Levels, Confirmation and Admiration of the Beauty Derived from the Concept of Hosn in Quran****Farhang Mozaffar ***

Associate Professor, Faculty Member, School of Architecture and Urbanity, Iran University of Science and Technology.

Ahmad Aminpoor **

Assistant Professor, Faculty Member, School of Architecture and Urbanity, Isfahan University of Art.

Ahmad Reza Okhovat ***

Mentor, University of Tehran, Faculty of Science

Atefeh Poursalehi ****

PhD Student, Art Research, Isfahan University of Art

Received: 2016/07/03

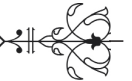
Accepted: 2017/07/25

Abstract

In Islamic standpoints, many issues are expressed about the beauty. When it comes to talk about beauty in Islam and the Holy Quran context, the first step towards creating perception and defining the criteria for beauty is perhaps attaining a logical and specific system of definition from the beauty concept in the so called context. By referring to the written texts in this field by philosophers, theoreticians, and Aestheticians, various definitions of beauty are attained that confuses the reader. Since sometimes the beauty is dignified in a way that it stands next to the God name and elsewhere is defined as the coordination of components in an object or it is considered to depend on the human perception whether is understood sensible or rational. This discrepancy in the levels of beauty definitions is such that finally the reader does not know where to find beauty. As a result, no specific criterion is achieved for the evaluation of beauty. By studying the verses including the word “Hosn” and its derivatives, it is concluded that beauty and “Hosn” are explained at different levels in Quran verses. So the main issue of this article is the discrepancy in beauty definition levels in the Islamic context and the lack of a specific definition system in this field along with the ambiguity of the relationship between beauty and admiration with art in this standpoint.

The purpose of this article is to attain a specific definition system to organize the definitions of beauty upon which a criterion for beauty evaluation and suitable relationship between beauty and its admiration can be gained.

Methodology: For this purpose, the method of gathering the verses containing “Hosn” and its derivatives was implemented by considering verse-oriented meaning of the word derived by full inductive reasoning. Then the analysis method and classification of the verses based on the derived subjects were used to find the different levels of beauty. Finally, using the accordance



of these levels with existing definitions in the field of beauty, the classification of the levels and then deriving the levels of “Tasdiq” or confirmation and beauty admiration were done.

Defining firm levels for the beauty and proving this hypothesis with full inductive reasoning from the Quranic verses and the correspondence of these levels with the definitions of beauty is presented for the first time as a novelty. These levels are defined by gathering all the verses containing the word “Hosn” and its derivatives in the Holy Quran in a way that one can claim that no verse about “Hosn” exists unless it can be classified in these levels, and furthermore, all the levels also include some verses.

Results: By contemplation on the verses of the Holy Quran, it seems that five levels of “Hosn” exist. Based on these levels the concept of beauty also has levels. These levels enable us to classify the presented definitions of beauty by the experts in these five levels. In other words, wherever beauty is mentioned, the desired level could be specified and evaluated. Looking at “Hosn” at different levels, creates more accurate and more detailed insight which makes possible any theoretical and applied addressing of “Hosn” more functional and scientific. About the definition of “Hosn” and beauty in the Holy Quran according to the expressed levels, perhaps it can be mentioned that:

1st level: Existential emanation of “Hosn” at “Asma-ol-Hosna”.

2nd level: Emanation of “Hosn” and beauty in creatures and creations.

3rd level: Comprehension, recognition, and perception of “Hosn” and beauty with human Fitrah or premordial human nature.

4th level: Freewill human expressions from “Hosn” and beauty in behavior, actions, and speech.

5th level: The effects of “Hosn” and beauty in the destiny and the consequences of the human deeds.

Also some levels of “Tasdiq” or confirmation and beauty admiration could be expressed based on the beauty levels:

“Tasdiq” or confirmation of the existentiality of “Hosn” and Admiration of the entity.

“Tasdiq” or confirmation of the manifested “Hosn” in the existent and the well admiration of “Hosn” manifestation.

“Tasdiq” or confirmation of the wellness of “Hosn” and admiration of “Hosn” perception.

“Tasdiq” or confirmation of the wellness of good deeds and admiration of “Hosn” expression in the humankind.

“Tasdiq” or confirmation of the wellness of the good destiny and Admiration of the effectiveness and fruitfulness of “Hosn”

The levels of “Hosn” and admiration of the beauty in the art can have practical aspects; such that the artist can reflect the desired level of beauty in his artwork according to the audience needs. Also the critics of artworks can have more accurate evaluation by implementing the levels of “Hosn” as one of the fundamentals of evaluation. Besides, the cultural directors of a society by acquiring the knowledge of “Hosn” and beauty levels along with considering the needs and the growth of specific audiences can take more accurate actions towards choosing artworks for displaying to the audience based on the guidance and nurturing capability of art with Quranic fundamentals.

Keywords: Hosn, Beauty, Beauty levels, Beauty admiration



Managing Director: vice chancellor for
research-Iran University of Science and Technology

Editor-in-chief: Mohsen Feizi

Administrative Director:

Fatemeh Mahdizadeh Seraj

Administrative assistant:

Amirhosein Yousefi - Zahra Kashanidoust

Persian literary Editor: Sara Motevalli

English literary Editor: MohamadReza Ataee Hamedani

Editorial Board Members:

Seyyed Gholam Reza Eslami: Associate Professor,
Tehran University

Hasan Bolkhari: Associate Professor, Tehran University

Mostafa Behzadfar: Professor,
Iran University of Science and Technology

Mohammad Reza Pourjafar: Professor,
Tarbiat Modares University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor,
Iran University of Science and Technology

Esmail Shieh: Professor, Iran University
of Science and Technology

Manoochehr Tabibian: Professor, Tehran University

Mohsen Faizi: Professor, Iran University
of Science and Technology

Hamid Majedi: Associate Professor, Science and
Research Branch, Islamic Azad University

Asghar Mohammad Moradi: Professor, Iran University
of Science and Technology

Gholam Hossein Memariyan: Professor, Iran University
of Science and Technology

Fatemeh Mehdizadeh: Associate Professor, Iran University
of Science and Technology

Mohammad Naghizade: Assistant Professor, Science and
Research Branch, Islamic Azad University

Ali Yaran: Associate Professor, Iran Ministry of Science,
Research and Technology

Design assistant: AmirHosein Yousefi

Ahad Ebrahimi Nezhad: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art
University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor, Iran University
of Science and Technology

Masood Nari Qomi: Assistant Professor, University of Kashan

Shariar Nasekhian: Assistant Professor, Isfahan Art University

Mohammad Manan Raeesi: Assistant Professor, University of Qom

Behzad Vasiq: Assistant Professor Jondy Shapoor
University

Abdolhamid Noghreh kar: Associate Professor, Iran
University of Science and Technology

Amin Abdmojiri: PHD of Architecture, Iran University of
Science and Technology

Mohsen Dehghani Tafti: PHD candidate of Architecture,
Iran University of Science and Technology

Narges Dehghan: Assistant Professor, Islamic Azad
University





▣ **Beauty Levels, Confirmation and Admiration of the Beauty Derived from the Concept of Hosn in Quran**

Farhang Mozaffar / Ahmad Aminpoor / Ahmad Reza Okhovat / Atefeh Poursalehi

▣ **Assess the Strengths and Weaknesses of the Construction Industry in the Production of Islamic Housing**

Mazyar Asefi / Parisa Hashempour / Mozafar Mohajeri

▣ **The Readings of Timurid Art Based on the Ideas of Suhrawardi
A Study on Geometrical Motifs of Goharshad Mosque**

Roya Rouzbahani / Asghar Fahimi-Far

▣ **Environmental Design Characteristics in order to Meet Native Human Health based on Islamic and Traditional Medicine**

Mehdi Hamzehnejad / Zahra Servati

▣ **Comparative Analysis of Naghsh Jahan Plaza of Isfahan, and Imam Hossein Plaza of Tehran, On the basis of Ethical Sustainability**

Bushra Abbasi / Mohammad Reza Bemanian